

“- DID HVOR INTET LEVENDE VÆSEN KUNDE
ÅNDE, - DID IND SØGTE FØLGE EFTER FØLGE –
HVORFOR?” – OM POLARHELTEN OG MYTEN OM
NORD I FRIDTJOF NANSENS *FRAM OVER
POLHAVET* (1897)

Silje Solheim Karlsen

1800-tallets polarforskning kobler vitenskap og maskulinitet sammen, vitenskapens maskuline karakter er personifisert ved oppdageren som gjorde sin vei inn i ukjente områder, fant måter å temme villmarken på og kom tilbake med kunnskap og opplysninger. I tillegg var ekspedisjonene kulturbundne og sterkt medvirkende i flere lands nasjonalistiske prosjekter.¹ Fortellingene om norske ekspedisjoner føyer seg inn i dette mønsteret, de forteller på den ene siden om vitenskapelige ekspedisjoner med nasjonale motiver og rekorderobring som eventuell bonus. På den andre siden handler fortellingene om ekspedisjoner til polarområdene om umenneskelig kulde, slit og dødsfare. Det handler om menn i – og mot - naturen, det handler om erobring, heltedåder og maskulinitet. I disse fortellingene skapes det *myter*.

Roland Barthes hevder i essaysamlingen *Mytologier* at myten er en personliggjøring av sentrale begreper, den kan altså sees som en essens med ren og full betydning; i tillegg er mytedannelsen av moralsk karakter. I polar ekspedisjonslitteratur er det to myter som står spesielt frem: polarhelten og islandskapet. Man kan kanskje si at både polarhelten og islandskapet personliggjør begreper som styrke og maskulinitet, i det at polaregnene krever hardførhet, utholdenhet og evne til å håndtere uventede, ikke minst dramatiske, situasjoner i møte med ekstreme naturkrefter. I tillegg ser vi mytenes moralske karakter i forbindelse med de nasjonale verdier som blir representert ved at helten i tillegg til å være modig og enestående også representerer den gruppen han hører til. Han realiserer verdier gruppen deler og utfører handlinger alle beundrer.²

¹ Ikonen/Pehkonen. 2003: 128.

² Eriksen. 2004: 365.

”- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?”

Når det gjelder Fridtjof Nansen, ser vi en tydelig mytologisering i litteraturen om Nansen. Anne Eriksen er inne på dette i kapitlet ”Polarheltene – minner og monumenter” i *Norsk Polarhistorie*, der hun peker på at beskrivelsene av Nansens familieforhold og barndom kan leses som skildringer av hvordan Fridtjof Nansen kommer til forståelse av sin livsoppgave, eller livsskjebne.³ Hans liv presenteres som forutbestemt; han beskrives tidlig som hardfør, vitebegjærlig, frempå, ridderlig og modig, heftig, nøktern, nøysom, intelligent – og som skiløper og friluftsentusiast.⁴

I litteraturen om Nansen fremstilles til og med gjerne Nansen og Johansens noe dumdristige ski- og sledeferd som mer heroisk og et større og viktigere prosjekt enn Amundsens sydpolerobring i 1911.⁵ Biografer og historikere har tolket hendelsene og Nansens egne skildringer og skapt en litteratur som kan sies å være ”monumentalt og entydig heroiserende”.⁶

Presentasjonen eller fremstillingen av Fram-ferden var imidlertid også i Nansens egne hender. Det er en utbredt oppfatning at Nansen visste hvordan han skulle dramatisere seg selv og hele ekspedisjonens idé, og at han bidro i stor grad til å skape myten om seg selv gjennom å bygge opp et image i sine egne verk, omkring det nasjonale prosjektet, men først og fremst ved å knytte ekspedisjonen til idéer om mannevilje og mannemot.

Som nevnt fremstår helteskikkelsen og islandskapet som myteomspunnet i polar ekspedisjonslitteratur. Her skal jeg kikke litt på Nansens tobindsverk *Fram over Polhavet* fra 1897 og undersøke hvordan Nansen forholder seg til og etablerer disse mytene i verket – helt fra begynnelsen - både gjennom å dramatisere hendelser og gjennom bruk av litteratur og mytologi.

Begynnelsen – før begynnelsen

Fridtjof Nansens *Fram over Polhavet* innledes av tre tekster - før selve hovedteksten. Disse tre tekstene er dedikasjonen, forordet og innledningens epigraf. Dedikasjonen lyder slik: ”Til hende som døbte skuten og sad modig tilbake.” Denne dedikasjonen etablerer et forhold mellom den reisende og den som blir hjemme; mellom den maskuline

³ Op. cit. s 353.

⁴ Huntford. 1996.

⁵ Fulsås. 2004.

⁶ Eriksen. 2004: 388.

og feminine; og den sier noe om fenomenet *mot*. Vi ser at mot ikke bare knyttes til den maskuline, aktive part, men også den som blir hjemme.

Den andre teksten er forordet, som begynner slik:

Jeg har bare to ting å si: For det første at denne bok er blitt for personlig farvet til at være en reiseberetning i almindelig forstand. Men jeg har det håb at fortellingen dog vil skinne gjennom det subjektive, og at der fra stemningernes skiftet vil dæmre frem et billede af naturen og livet i den store isensomhed. [...]

I dette forordet viser Nansen at han er svært bevisst at han skriver seg inn i en sjangertradisjon, og at han går ut over rammene for sjangeren med å være for personlig. Slik det fremgår av forordet ser en også at Nansen er bevisst *de litterære grep* han selv benytter; at gjennom skiftende stemninger skal bilder av naturen og livet i isen fremtre. Allerede før en har begynt på boka har en fått et varsel om *fortellergrep* og *stil* samt om bokas personlige og subjektive karakter.

Et hint om verkets *innholdsmessige* sentrering preger i tillegg den innledende epigrafen:

“Der vil komme en tid efter sildige
år, da oceanet vil løse tingenes bånd, da
den umålelige jord ligger åben, - - -
og Thule ikke længer er det yderste
blandt landene”.

Seneca.

Dette sitatet av den romerske filosofen og forfatteren Seneca setter de nordlige områder inn i en kontekst, både en *historisk* og en *idémessig* kontekst. Thule var navnet på det nordligste land som den greske sjøfareren Pytheas nådde ca. 325 f.Kr, og som han skrev om. Nansen setter altså utferdstrangen mot nord inn i en *historisk kontekst* ved å sitere Seneca.

I tillegg er Thule myteomspunnet. På latin betyr Ultima Thule det ytterste Thule, det aller fjerneste land. I *The Idea of North* gjør Peter Davidson rede for idéer om det nordlige som har vært gjeldende fra antikken til 1800-tallets arktiske oppdagere. Davidson mener at det er flere idéer om nord som gjentas og motsier hverandre: det ene er at nord oppfattes som mørkets sted, ondskapens sete; det andre at nord

”- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?”

er frihetens og lykkens sted, der kyske mennesker lever lykkelig.⁷ I tillegg assosieres nord med magi, mystisisme og overtro. Davidson peker på at ”*Ultima Thule, the most distant place on earth, has done long service as a metaphor and reference point for the end of the knowable world.*”⁸

Både Senecas ord om Thule, og Davidsons, viser til at Thule representerer slutten på verden slik vi kjenner den. Seneca forutser i denne strofen en ekspandering av verden slik man kjente den, og ved å innlede med dette sitatet stiller Nansen seg i en tradisjon der han er siste ledd, det som skal følge er en beskrivelse av nettopp en slik ekspansjon; Nansen og Johansen kommer lengre nord enn noen før hadde vært. Ved å innlede sin bok med dette sitatet legger Nansen veien åpen nordover, inn i det ukjente, for leserne.

Dette er interessant i forhold til sjangeren Nansen forholder seg til. Som en form for reiselitteratur beskriver ekspedisjonslitteraturen en eller flere reiser, eller ekspedisjoner. Man kan spørre seg: *Hva* fortelles det om – og *hvordan*? Nansen varslers allerede i forordet hvordan: ved hjelp av narrative grep og symboldannelse, altså grep vi helst forbinder med fiksjonslitteratur. Hva fortelles det så om? En mislykket nordpolerobring? Tar en i betraktning at målet var nordpolen, *kan* en nemlig anse det nordlige vendepunktet for Nansen og Johansen, 86°14', som et *nederlag*, til tross for at det var en lengst-nord-rekord.

Det blir altså tydelig at *ekspedisjonsberetningen*, fremstillingen og fremstillingsmåten, spiller stor rolle for hvorvidt ekspedisjonen skal oppfattes som vellykket. Og som forfatter kunne Nansen selv definere ekspedisjonen og prosjektet i sin skildring. Han kunne fremstille den som vitenskapelig ekspedisjon, som nasjonalt prosjekt, som en idrettsprestasjon eller skitur – eller som en mannsdomsprøve og en heltedåd, og boken skriver seg også inn i flere diskurser.⁹ Senecas sitat tydeliggjør imidlertid at verket i stor grad skal skildre en dåd og et eventyr; til tross for at Nordpolen ikke ble nådd handler boken om å åpne og måle den umålelige jord.

⁷ Davidson. 2005: 21.

⁸ Ibid.

⁹ Moland. 2000.

Innledningen: en kosmogoni

Dette understrekes også innledningsvis, i den skapelsesberetningsaktige begynnelsen.

Uset og ubetrådt, i dødens mægtige ro, slumred de stivnede polaregne under sin uplettede iskåbe fra tidernes morgengry. Hyllet i sin hvide skrud strakte den vældige jätte sine klamme islemmer udover og ruged over årtusinders drømme. Tiderne gik – dyb var stilheden. Så, i historiens dæmring, fjernt i syd, løfted den vågnede menneskeånd sit hode og så over jorden; mod syd mødte den varme, mod nord kulde, og bag det ukjendtes grænser la den da de to riger, den altfortærende hedes, den dræbende frosts. (1)

Helt til å begynne med ser vi at isen og polartraktene blir assosiert med død ("i dødens mægtige ro", "de stivnede polaregne", "klamme islemmer"); og samtidig noe rent, jomfruelig og kvinnelig ("uset og ubetrådt", "uplettede iskåbe", "sin hvide skrud").

På den andre siden er isen uttalt mannlig; besjelingen av polartraktene uttrykkes i form av en veldig kjempe som har ligget her "fra tidernes morgengry" og "ruget over årtusinders drømme", noe som i tillegg til mannlighet også bringer tankene i retning magi og mytologi, altså et bilde av polartraktene som Davidson beskriver som et av de dominerende bilder av det nordlige helt siden antikken.¹⁰

Videre skriver Nansen menneskene inn i denne beretningen. Menneskeånden våkner, og må utforske det ukjente: "Men for menneskeåndens trang [...] måtte det ukjendtes grænser vige skridt for skridt, indtil de stansed i nord ved dørstokken til naturens store iskirke, polaregnes endeløse stilhed." (1). Det er menneskenes utforskertrang Nansen sikter til, det vedvarende jaget etter innsikt og kunnskap. Menneskene legger verden under seg, men ett område byr på ekstreme utfordringer: polartraktene, fortsatt personifisert som kjemper:

Til denne stund hadde ingen uovervindelige hindringer reist sig for de seierrig fremrykkende skarer, og de drog trøstig videre. Men her gjorde jætterne front mod dem i pagt med livets værste fiender – isen, kulden, og det lange vintermørke.

¹⁰ Davidson: op.cit.

”- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?”

Skare efter skare stormed mod nord, men bare for at lide nederlag (1-2)

Mennesket trenger likevel inn i disse mytologiske og mystiske traktene, og polarområdene sammenlignes med Niflheim, den iskalde tåkeheimen nord for Ginnungagap. Dette er dødens ugjestmilde rike. Det *at* menneskene trenger inn her understreker menneskenes edle og sterke karakter, noe som videre blir Nansens hovedorienteringspunkt, i tillegg til at han knytter seg og sitt prosjekt til disse tidlige utforskerne, gjennom bruken av *vi*:

Hvorfor drog vi stadig tilbake did? Der nord i mørke og kulde stod Helheim, dødens bolig, hvor dødsgudinden hersked, der lå Nåstrand, ligstranden, - did hvor intet levende vesen kunde ånde, - didind søgte følge etter følge – hvorfor? For at hente døde hjem? - ligesom Hermod, da han red etter Balder? Nei, kundskap for kommende slechter var det de hentet, - og vil du se menneskeånden i den ædleste kamp mod overtro og mørke, da læs de arktiske reisers historie, læs om mænd, som i tider da overvintring i polarnatten mer sandsynlig gav død end liv, dog med flyvende faner drog ud til det ukjendte. Ingensteds er vel viden kjøbt med større summer af savn, nød og lidelse; men ikke vil menneskeånden hvile, før hver plet også af disse strøg er lagt ind under mandefod, og hver gåde er løst der oppe. (2)

Her skildres først Arktis, ved hjelp av bilder fra norrøn mytologi, som et nærmest umulig mål. Dette er dødens rike, her kan ingen mennesker overleve. Dette er helt i tråd med det synet på nord slik vi ser det hos Davidson. Det kommer derfor som et paradoks at det i neste øyeblikk vises til at mennesker nettopp søkte dit. Hvorfor? Nansen hevder at *kunnskap og viten* var hovedmotivasjonen for polarfarerne, det viktigste aspektet ved reisene til Arktis. Men det er kanskje minst like tydelig at dette også dreide seg om å utføre en mannedåd?

Nansen skriver videre Norge og nordmenn inn i denne sagaen, ved å benytte begreper og historier fra norrøn mytologi og ved å karakterisere vikingene som verdens første polfarere når han viser til at ”de gamle nordmænd, med Erik Røde, Leiv, og de andre i spidsen [er] foregangsmænd for alle kommende slegters polarfærder.” (3). Ved å skissere denne forbindelsen skaper Nansen en form for skjebne på nordmenns vegne: ”Længe før andre sjøfarende nationer endog hadde

vovet at forlade farvandet langs kysterne, færdedes vore forfædre paa kryds og tvers i disse have, opdaget Island og Grønland, og bebygged dem [...]" (3) Det hviler en skjebne over nordmenn, de er både eslet til og nærmest forutbestemt til å utforske kartenes hvite flekker. "Lysten til eventyr [...] er et af grundtrækkene i vor folkekarakter", det er også "virkelig videlyst". Nansen nevner i tillegg både Othar og Harald Hårdråde som tidlige polarfarere. Denne skjebnetanken blir enda mer iøynefallende når Nansen fortsetter:

Så sygned vort folk hen, og hundreder af år svandt før atter færderne gik mod de nordlige farvand. Denne gang var det andre nationer, særlig hollænderne og engelskmændene som gik i spidsen. Men de gamle nordmænds nøgterne anskuelse var gåt tabt. (5)

Under dansketiden "sygnet" det norske folk hen og polararenaen ble etterhvert overtatt av nasjoner uten "nøgterne anskuelse" slik at utallige vrangforestillinger om polartraktene ble skapt og vedlikeholdt. Til tross for disse "vilde teorier" mener likevel Nansen at disse har vært til nytte, i det at også mislykkede forsøk har gitt økt kjennskap om jorden. Nansen fortsetter dermed med å gjøre grundig rede for noen av disse forsøkene på å reise nord i isen, til Nordpolen, både med hensyn til utrustning, strategier, veivalg og skjebne. Med denne passasjen om nordmenns stolte historie og den detaljerte redegjørelsen for nordpolferdenes historie viser Nansen at han har grep om dramaturgi. Han skildrer først i detalj mislykkede polarekspedisjoner, eksempelvis den amerikanske Jeanetteekspedisjonen, som på grunn av sitt ulykkelige utfall fikk stor betydning for Nansens egen, vellykkede ferd. Siden beskriver han utviklingen av egen teori og den *negative* mottakelse den fikk. Så begynner historien om Fram-ferden, og alt ligger til rette for at denne skildringen skal bli et eventyr; det norske folk er ikke lenger hensyknert.

"Afreisen"

Bokens andre kapittel, der reisen egentlig begynner, er i likhet med innledningen innledet av et motto eller epigraf:

"So reiser eg nor i den skome heimen
som ingi soli skin.

”- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?”

Der er ingjen dag'e.”

Dette er et utdrag fra balladen ”Åsmund Frægdegjeva”, 7. strofe.¹¹ Det er interessant at Nansen innleder kapitlet om avreisen med dette tekstutdraget. For det første er teksten en del av den gamle norske kulturarven, noe som beviser at landet har fostret opp staute menn som ikke er redd for å reise inn i det ukjente. For det andre spiller teksten på myten om nord: trollheimen med mystiske, farlige vesener, en verden i mørke, slik vi har sett Davidson viser til i *The Idea of North*. Balladen om Åsmund Frægdegjeva er i tillegg en ballade om en heltefigur som trosser farer, består alle prøvelser og vender seierrik hjem, og ved å benytte dette som motto antyder Nansen hvordan han ønsker å fremstille sin egen ekspedisjon; som en heltemotig reise mot det skumle, ukjente, mørke.

Dette sitatet står derfor nærmest i kontrast til kapitlets innledningsavsnitt:

Det var midtsommerdag. Grå og trist kom den. På den skal afskeden tas, den uforanderlige. Døren lukked sig bag en. Ensom gik en for sidste gang fra huset ned gennem haven mod stranden der ude ved bugten, hvor ”Fram”s lille petroleumsbåd ubarmhjertig ventede. Bag lå alt en hadde kjært i livet. Hvad lå foran? Og hvor mange år skal gå, før det alt skal ses igjen? – Hvad hadde jeg ikke i det øieblik git for at kunne vende om. (71)

Stemningen i dette avsnittet er preget av melankoli, usikkerhet. For Nansen står hjemmet på den ene siden; eventyret på den andre. I likhet med Åsmund Frægdegjeva skal også Nansen reise nordover dit sola ikke skinner og det ikke finnes noen dag, men Nansen er ikke her staut og optimistisk som Åsmund. Synet av hjemmet fra skipet omtales som ”den mørkeste stund på hele færdens”. Strategien i kapitlets innledning kan føre tankene *bort fra* den staute, modige oppdager som ofrer alt for kunnskapen og vitenskapen.

Nansen problematiserer også hele ekspedisjonen under seilasen, både dens motivasjon og mål:

Her sliter det norske folk sit ensomme liv i kamp med stenen, i kamp med havet. Dette folk er det som sender os ud, i det store

¹¹ Slik balladen foreligger i Havnevik (red.). 2005.

vågsomme ukjendte – dette folk som står der i fiskerbåden og ser undrende etter "Fram", som den damper tung og langsom nordover. [...] Det er vemodigt at se udover. Ingen ved vel hvad de ofrer sine penge til. Kanhænde har de hørt det skal være et ærefuldt foretagende; men hvorfor, og til hvad nytte? – Er ikke slikt bedrag? – Men lige fuldt drages deres øine mod skuten her, og for tankerne dæmmer kanskje for et øieblik en ny ufattelig verden, med higen mod noget de ikke kjender til. - - - Og her om bord mænd som lar kone og barn tilbage. Hvad lidelse var ikke adskillelsen, hvad længsel og savn rummer ikke fremtiden? Og ikke var det for fortjenesten. Var det ære og berømmelse? Den kan vel bli liden nok. Den samme trang mod dåd, den samme higen ud over de kjendte grænser, som gjæred i dette folk gjennem sagatiden, er det vel som skylder skud også i dag. Trods alt vårt madstræv, trods al vor bondepolitik er kanske tanken på nytten ikke så herskende endda. (80-81)

Nytten av en slik ekspedisjon problematiseres, men i neste øyeblikk avskriver Nansen nytten som motivasjon eller argument. For mannskapet ombord er heller ikke nytten viktig, det er heller ikke ære og berømmelse, men "trang mod dåd", utforskertrang, eventyrlyst. Man har ikke blitt oppspist og nedtrykt av "madstræv" og "bondepolitik", men bærer arven fra sagatidens helter videre og søker seg "ud over de kjendte grænser". Denne stadige påminnelsen om forbindelsene mellom samtidens norske folk generelt, ekspedisjonens mannskap spesielt, og sagatidens mennesker, som vi leser i teksten, kan sees i sammenheng med to fremtredende diskurser i ekspedisjonslitteraturen: den nasjonale og den maskuline. For det første vises det til en gammel og stolt historie, preget av erobrere og heldedåder, et Norge hvor dette er dominerende aspekter. For det andre vises det til at det er *menn* som innehar disse egenskapene: "Og her om bord mænd som lar kone og barn tilbage". Nansen konsentrerer altså argumentasjonen omkring helters historie, ikke nytte og vitenskapelig gevinst.

Polarhelten og isødet: i første bind.

Vi hopper herfra over den strabasiøse seilasen over Kara-havet, til tilværelsen frosset fast i isen. Tilværelsen ombord i Fram er preget av ro og fred. Gjennom sitater fra dagboken får vi et godt innblikk i hverdagen ombord i skuta. Skildringene veksler mellom humoristiske fortellinger om hendelser som lusesjau, isbjørnjakt og hundelivet

"- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?"

ombord. Spesielt er møtene med bjørn levende beskrevet, i det bjørnene personifiseres og skildres i kontakt med mennene:

Bjørnen hadde imidlertid snust fra sig, og formodentlig fundet at en jernspade, en ispil, en øks, nogen teltplugg, og et seildugstelt var vel tung kost også for en bjørnemave, - den drog med vældige skridt videre på slagene efter rømlingerne [Hansen, Blessing og Johansen]. Da fik den øie på mig, og stansed forbauset op, som om den tænkte: "Mon hvad nu det er for et kryb?" Jeg gik ind på godt hold; den stod rolig og så stivt på mig. Endelig dreied den lidt på hodet, og jeg sendte den kulen i halsen." (203)

Selv om Nansen her dreper bjørnen, bidrar ikke disse bjørnemøtene til å bygge opp heltemyten i bokens første del, det skjer ikke før Nansen og Johansen legger i vei fra Fram og drar mot Nordpolen alene. I bokens første del er nesten alle bjørneepisodene skildret med stor humor, flere av dem stiller endog mannskapet i et lite heltemodig lys:

Som de [Blessing, Hansen og Johansen] er ivrig i færd med sit arbeide, får de øie på en bjørn ikke langt fra sig, lige foran "Fram". "Hysj! Vær rolig, så vi ikke skræmmer'n," sier Hansen. - "Ja ja!" Og de huker sig sammen og ser på den. - "Jeg tænker det er bedst jeg prøver at lure mig om bord og si det," sier Blessing. - "Ja, gjør det," mener Hansen. Og Blessing forsigtig afsted på tå, så bjørnen ikke skulde bli ræd ham. Imens har bamsen både fåt øie på dem og fåt veir af dem; den kommer luntende ret på efter næsen. Hansen begyndte at overvinde sin frygt for at skræmme. Så fik den se Blessing, som på letten fod sneg sig afsted mod skuten, og satte bent mod ham. Blessing blev nu også beroliget med hensyn til bjørnens nerver; han stansed tvilrådig, men efter en smule betænkning kom han til det resultat at det i grunden var hyggeligere at være tre end én, og søgte tilbage til de andre fortere end han hadde forladt dem. [...] Bjørnen holdt både kurs og fart [...] Nu blev situationen kritisk. De snapped hver sit våben, Hansen en ispil, Johansen en øks, og Blessing ingenting; ropte af alle kræfter: "Bjørn, bjørn!" og skar afsted mod skuten alt de vandt. (203-205)

Verken Nansen selv eller mannskapet fremstår som typiske representanter for myten om polarhelten i første bind. Ikke er de barske jegere, ikke behersker de hundekjøring (221), de er for late til å gjennomføre et planlagt kappløp (233) og lever ellers herrens glade

dager om bord i skuta. Skildringene av landskapet i bokens første del står heller ikke i stil til innledningens beskrivelse av "livets værste fiender – isen, kulden, og det lange vintermørke", selv ikke i det kapitlet som heter "Vinternatten". Det er heller det magiske, mytiske og vennlige ved landskapet som fremheves i denne delen :

Noget mer vidunderlig skjønt end polarnatten findes ikke. Et drømmesyn, malet i alle sjælens fineste toner. [...] Alt dæmrende, drømmende farvemusik, en fjern uendelig melodi i dæmpede strengetoner. Men er ikke al livets skjønhed slig, høi og fin og ren som denne nat? [...] Oppe på det blåe hvælv blinker stjernene samme fred som altid, venner som aldrig svigter [...] Det er som en hører suk af en bortdragende ånd. (197)

Nansen blir mer og mer melankolsk, beretningen preges av svært personlige nedtegnelser, der spesielt minnene om hjemmet står sentralt. Samtidig understreker han at denne ekspedisjonen var en nødvendighet, og han bygger her også opp myten om seg selv, i det han påpeker at dette er hans livsskjebne:

Tanke følger tanke, det hele pilles i stykker og blir så småt. Men høit over det alt hæver sig en skikkelse..."Hvorfor reiste du?"... Kunde jeg andet? Kan elven stanse sit løb og gå mod bakke? (236)

I verkets første del fremstår verken mennene som særlig heltemodige eller landskapet som særlig livsfarlig, og ettersom tiden går reflekterer Nansen ofte over hvordan ekspedisjonen fremstår i forhold til myten om polarfarere som gir seg i kast med dødens islandskap; han sammenligner hvordan ekspedisjoner tradisjonelt "skal være", hvordan andre ser for seg polarekspedisjoner og hvordan denne ekspedisjonen faktisk *er*, eksempelvis på julaften:

Der hjemme tænker de vel meget på os nu, og sender os mangt et medlidende suk fordi vi skal slite så tungt i de kolde uhyggelige isegne. Men hvis de kunde titte indom til os her, høre munterheden, og se dette vellevnet, tro medlidenheden ikke vilde kjølne? [...] Aldrig har jeg i alle fald ført et mere sybaritisk liv, aldrig har jeg hat mere grund til at frygte for følgerne af blødagtighed. Hør bare en middag som den i dag:

1. Oksehalesuppe.

”- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?”

2. Fiskepudding med poteter og rørt smør.
3. Rensteg med *petits pois*, snittebønner, poteter og tyttebærsyltetøi.
4. Moltegrød med flødemelk.
5. Kransekage og marsipan
(det sidste var en kjærkommen gave fra ekspeditionens baker; vi velsigned den mand). Og så det viden berømte Ringnes bokøl...
Er det en middag for mænd som skal hærdes mod polarnattens rædsler? (276)¹²

Det er ikke redselsfullt eller strabasiøst om bord på Fram. Det er et monotont, trygt og ganske kjedelig liv de lever i påvente av at (uberegnelige) strømmer skal føre dem over Polhavet. Hverdagen er preget av god mat, en lun salong opplyst av lamper, kortspill, et bibliotek, god og sunn søvn. Nansen føler at de lever en (altfor) behagelig tilværelse i strid med allmenne oppfatninger, han skriver: ”Jeg skammer mig næsten over det liv vi lever, uden nogen af disse sortmalede lidelser i den lange vinternat som hører med til en spændende polarekspedisjon” (282). Dette, i kombinasjon med voldsomme lengsler etter Eva og familien samt det faktum at driften ikke kommer til å føre skuta over polpunktet, fører til at Nansen bestemmer seg for å ruste ut en sledeekspedisjon, ta med en mann og alle hundene og forsøke å erobre Nordpolen.

Polarhelten og isødet: nye representasjoner

I det samme som denne avgjørelsen er tatt, merker vi en ny og annerledes retorikk. Det snakkes i store ord om vitenskapelige iakttagelser, om besluttsomhet og mot. Det siste kommer tydelig til uttrykk i forbindelse med planleggingen av sledeferdens retrætrute over Frans Josef Land:

”Retrætlinjen” er derfor sikret; - skjønt der vel er de som vilde synes at en øde kyst, hvor en først skal ha stræv med at skrabe sammen maden før en kan spise, er en dårlig retræt for sultne mennesker; men det er jo i virkeligheden bare en fordel, retræten skal altså ikke lokke for meget. Ellers en forbistret oppfindelse, denne retrætlinjen, for folk som vil frem – dette evig og alltid at

¹² Sybaritt, innbygger i den greske oldtidsbyen Sybaris. Det ble sagt om dem at de levde i luksus og vellevnet, og slik er sybaritt kommet til å bety nytelsessyk person (caplex.no)

skulle se bagover, når en skulde ha så rundelig nok med at se frem! (460-461)

Her ser vi den samme kompromissløse besluttsomheten som da Nansen bestemte seg for å gå over Grønlands innlandsis, fra den ugjestmilde østsiden mot den bebygde vestsiden, altså uten retrettmuligheter: "Det var intet valg, kun fremad, ordren ville lyde: Døden eller Grønlands vestkyst."¹³

De lange sekvensene med tvil og lengsel er ikke borte; men nå blir lengselen en drivkraft:

Hm – som om ikke utilfredshet, savn, lidelse var livets forutsetning! Uden savn ingen kamp, og uden kamp intet liv – det er sikkert nok [...]. Men nu skal kampen begynde, den dæmrer i nord. Å – at drikke kamp, kamp af fulde skåler! Kamp er liv, og bagenom vinker seiren. (469)

Nansen avslutter første bind med to sitater. Det ene er av Thomas Carlyle, som blant annet skrev om heltebegrepet og heltedyrkelse, og med dette sitatet skaper Nansen en forbindelse mellom seg selv og heltemyten, både i forhold til tapperhet og i forhold til at dette er et kall, en livsskjebne: "En mand skal og må være tapper, han må gå på og vise sig som en mand – i uryggelig tillid til at de høiere magter har valgt ham og sat ham på hans post" (520). Det andre sitatet er fra diktet "Skirnesmål" , strofe 10:

"Mørkt er det ude,
fare vi må
frem over duggvåde fjelde,
ride gjennom rimtursers land;
begge vi berges,
eller begge tager
den meget mægtige turs."¹⁴

Bokens andre del er som en ny start, den begynner på nytt, med kapittel I på side 1. Denne delen er betydelig mer rettet mot konkrete hendelser og situasjoner: både referatene og dagboknotatene dreier seg om isens (u)fremkommelighet, temperaturer, dagsmarsjer og

¹³ Nansen 2003: s 24.

¹⁴ Slik det fremkommer i Mortensson-Egnund. 1991.

"- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?"

måltider. Optimismen er tydelig til å begynne med, og stilen sammenfaller tydeligere i denne delen med tradisjonell oppdagerdiskurs. Nansen trenger ikke skamme seg over hvor lett og behagelig ferden er lengre: "Men ofte var vi så trøtte at øinene ség sammen, og vi sovned med skeen på vei fra koppen til munden, så hånden faldt død ned, og maden skvatt udover." (39) Skildringer av et mytologisk, skjønt drømmelandskap slik vi så i første bind, er erstattet av skrugarer, råker, snestorm, slitne hunder og "stygis". Prøvelsene er nå deres egne – ikke andres prøvelser hentet fra bøker, gammel mytologi og dikt.

Det kan se ut som om Nansen i første bind benytter fortellinger hentet fra norrøn mytologi, tekstsitater om heltemot, menn og utferdstrang og bilder av kjemper, jetter og troll for å skape et bilde av ekspedisjonen og omgivelsene som mer var i samsvar med tradisjonelle og vanlige oppfatninger av arktiske strøk – ettersom den *egentlige* tilværelsen var så trygg og god. I andre bind er derimot virkeligheten tilstrekkelig, og her er slike sitater og referanser nærmest fraværende. Både sledeferden og overvintringen på Frans Josef Land er så dramatisk i seg selv at ikke noe krydder trengs. Jeg skal her bare gi et eksempel. Det er Johansens ublide møte med en bjørn:

"[...]jeg hørte leven bag mig, og Johansen som just hadde vendt sig om for at trække sin kjælke frem på siden af min, ropte: "Tag børsa!" Jeg vendte mig om, og ser en svær bjørn kaste sig over ham – det bar overende på ryggen. Jeg greb efter børsen, som lå i hylsteret på fordækket; men i det samme rused kajaken i vandet. Min første indskydelse var at kaste mig ud efter den og skyde derfra; men jeg indså i samme nu det riskikable ved det, og tog til at dra den op på den høie kanten igjen [...]. Jeg lå på knæ, drog og sled og kaved langsefter dækket for at nå børsen; at se mig om efter hvad der foregik der bag hadde jeg ikke tid til. Da hørte jeg Johansen rolig si: "Nu får De nok skynde Dem, skal det ikke bli for sent." (184)

Vi har sett at Nansen skriver Fram-ekspedisjonen inn i en oppdagerdiskurs ved å gjøre rede for vikingenes oppdagerferder, ved bruk av mytologi og litteratur og ved å gjøre rede for tidligere arktiske oppdagelsesreiser. Slik plasserer Nansen seg selv og mannskapet i en høyst ærverdig posisjon, og betegnende nok avsluttes sledeferden med

en scene som alluderer til den berømte mellom Dr. Livingstone og Stanley:

Med ett mente jeg at høre en menneskestemme huje, en fremmed stemme, den første på tre år. Hjertet banked, blodet strømmet til hjernen, jeg sprang op på et koss og hujed med mine lungers kraft. [...] Vi nærmed os hurtig hverandre, jeg vifted med hatten, han gjorde det samme. [...] Jeg letted på hatten, vi rakte hverandre hjertelig hånden: "How do you do?" – "How do you do?" [...] På den ene side den civiliserte europæer i rudet engelsk dragt, høie guttaperka vandstøvler, vel barbert og frisert, med en duft af parfumert sæbe, som på lang afstand var merkbar for vildmandens skjærpede sanser, - på den anden side vildmanden, klæd i skidne filler, svart af tran og sot, med langt ugread hår og bustet skjæg, med et ansigt hvis naturlige blonde farve umulig kunde skjernes gjennom det tykke lag, som en vinters anstrengelser med varmt vand, mose, filler og til slut kniv forgjæves hadde søgt at fjerne. [...] Jackson: "I am dam´d glad to see you." – "Thank you, I also." [...] Mens vi prated videre, hadde vi begyndt at gå indover mod land. Jeg gik ud fra at han havde kjent mig igjen, eller ialfald forstått hvem der skjulte sig bag dette vilde udseende, trodde ikke at en rent fremmed vilde blit mødt så hjertelig. Da stansed han med ett, ved en tilfældig ytring fra mig, så mig stivt ind i ansigtet og sa hurtig: "Arn´t you Nansen?" – "Yes, I am." – Jackson: "By Jove, I am glad to see you. (345-347)

For å kort sammenfatte, kan det se ut til at Nansen benytter seg av to strategier for å opprettholde to av mytene om polarekspedisjoner i dette verket; i første del skriver han sin egen ekspedisjon inn i en mytisk verden ved å aktivt bruke mytologi og litteratur; han beskriver landskapet, ekspedisjonen og mannskapet ved hjelp av metaforer og sammenligninger hentet fra hovedsakelig norrøn mytologi og norrøn litteratur. På denne måten tegner han ikke bare opp et mytologisk landskap, han skaper også en forbindelse mellom Fram-ekspedisjonen og Norges stolte historie.

I andre bind ser vi at humor og avdramatisering bygger opp bildene av stødige og staute menn; mytene om polarhelten og islandskapet opprettholder Nansen ellers ganske enkelt ved å beskrive virkeligheten.

"- did hvor intet levende væsen kunde ånde, - did ind søgte følge efter følge – hvorfor?"

Bibliografi

- Barthes, Roland. 1991. *Mytologier*, Oslo.
- Carlyle, Thomas. 2001. "On heroes, hero worship, and the heroic in history", London (e-bok)
- Davidson, Peter. 2005. *The Idea of North*, London.
- Eriksen, Anne. 2004. "Polarheltene – minner og monumenter", i *Norsk polarhistorie*, bd 1: *Ekspedisjonene*, red. Einar Arne Drivenes og Harald Dag Jølle, Oslo.
- Fulsås, Narve. 2004. "En æressag for vor nation", i *Norsk polarhistorie*, bd 1: *Ekspedisjonene*, red. Einar Arne Drivenes og Harald Dag Jølle, Oslo.
- Havnevik, Ivar (red.). 2005. *Den store norske diktbogen*, Oslo.
- Huntford, Roland. 1996. *Fridtjof Nansen: Mennesket bak myten*, Oslo.
- Ikonen, Hanna-Mari og Pehkonen, Samu. 2003: "Explorers in the Arctic: Doing Feminine Nature in a Masculine Way", i *Encountering the North. Cultural Geography, International Relations and Northern Landscapes*, red. Frank Möller og Samu Pehkonen, Tampere.
- Nansen, Fridtjof. 1897. *Fram over Polhavet*, Kristiania.
- Nansen, Fridtjof. 2003. *På ski over Grønland. En skildring av den norske Grønlands-ekspedisjon 1888-1889*, Oslo.
- Moland, Tallak. 2000. "Konstruksjon av mandighet i det nordlige landskapet. Om Fridtjof Nansens polferder ved århundreskiftet." i *Historie. Populærhistorisk magasin*, nr 2 – 00, Bergen
- Mortensson-Egnund, Ivar (red.). 1991. *Edda-kvede*, Oslo